

SINIRLAR

7 Ekim 2017

SINIRIN İKİ YAKASI

Sınır dediğimizde aklımıza ilk gelen çizgidir — harita üzerinde ince bir çizgi. Ama o çizgiyi bir kez geçmeye çalıştığınızda anlarsınız ki sınır bir çizgi değildir, bir deneyimdir. Bedende iz bırakır, nesiller boyunca aktarılır, suyun yolunu değiştirir, toprağın hafızasını yeniden yazar. Sınır, yalnızca coğrafi değil; aynı zamanda hukuki kurgu, askeri aygıt, ekonomik makine, psikik yara, kimlik kategorisi ve bedensel deneyimdir — hepsi aynı anda.

Sınırlar boyunca hareket eşit dağılmamıştır. Kimileri özgürce hareket eder — vize ayrıcalığı, sermaye hareketliliği. Kimileri engellenir ya da suç sayılır — göçmenler, yoksullar, ırklaştırılmış bedenler. Soru her zaman şudur: Kim hareket ediyor? Hangi koşullar altında? Kimin izniyle?

"Bir konuşmacı sınır bölgelerinde büyümenin ne anlama geldiğini anlatırken şöyle der: "Dedem sürgün edildi. Babam mülteci oldu. Ben adını koymadığım bir korkuyla büyüdüm. Sınırlar bedenlerden, nesillerden geçti."

Sınır politikalarını anlamak için önce sınırın ne yaptığını sormak gerekir. Kim koymuş bu sınırı? Gerçek mi, dayatılmış mı? Bu sınır neyi mümkün, neyi imkansız kılıyor? Sınırlar yalnızca hareketi kısıtlamaz; kimin ne olacağını belirler. Bir "sınır vatandaşı," sınırsız bir öznenen farklı bir varlıktır. Sınırlar kategoriler üretir — mülteci, göçmen, vatandaş, Öteki.

Her sınır geçişi anlatısı, sınırın kendisini yeniden onaylar. "Sınırı geçtim" ya da "sınırdan mahsur kaldım" — ikisi de sınırın gerçekliğini pekiştirir. Peki ya müştereklerden söz etsek? Binlerce yıl boyunca insanlar ortak topraklarda yaşadılar. Ancak son elli-beş yüz yılda bu topraklar millileştirildi, çitlendi, sınırlandırıldı. "Göçmen" dediğimizde, müşterekleri çalınmış insanlardan söz ediyoruz aslında — temelden yerinden edilmiş insanlardan değil. Sınırlar öncesi ortak olanın hafızasını kurtarmak, sınırların doğallığını sarsar.

YAĞMUR DUASI VE ADALET

Gazeteciliğin sınırlarından söz eden biri, bizi bambaşka bir yere götürür: Anadolu'nun kuraklık çeken köylerine. Yağmur duası geleneğini araştırırken bulduğu şey, meteorolojik bir ritüelden çok daha fazlasıdır.

"Yemek toplanır, birlikte pişirilir, köyün en yoksul ailesinin evine götürülür. Yaşlı adam der ki: 'Belki bu küçük hayvanların hatırına Tanrı duamızı kabul eder.' Bu, kavram olarak değil, yaşanan pratik olarak adalettir. Karşılıklı bağımlılığın kutsallaştırılması."

Yağmur duası bir sınır pratiğidir aslında — görünür ile görünmez, bilimsel ile manevi, bireysel ile kolektif arasındaki sınırdır. Onu araştıran kişi, iklim gazeteciliği yaparken keşfetmiştir bu ritüeli. Profesyonel

gazetecilik ile aktivizm arasında, net bilgi toplama ile belirsizlikle yaşama arasında bir yerdedir. Habercilik dünyasının profesyonel sınırları içinde duramaz; çünkü anlattığı şey, o sınırların ötesine taşar. Duvarlara, barajlara, çatışmalara dair net bilgi toplar — ama bu bilgiyle ne yapılacağına dair bir muğlaklık taşır sürekli.

Kriz anlarında netlik vardır — duvar, baraj, çatışma; görünür, belgelenebilir. Kriz, projeler üretir. Ama kriz dışı zamanlarda muğlaklık kaplar her şeyi ve dağınıklık hissi büyür. O muğlaklıkla nasıl kalınır? Çözumsuzlük, felç değilse eğer, bir imkan alanıdır belki de. Çok çabuk çözme dürtüsüne direnmek gerekir. Muğlaklıkla hareket etmek — ama başkalarını da dahil ederek, muğlaklığın felce dönüşmesini engelleyerek.

ARTANLAR VE TANIKLIK

Video aktivizmi yapan biri, belgelemenin basit bir kayıt işlemi olmadığını anlatır. Göçmenlerle çalışırken, artanlarla – geride kalanlarla, sayılmayanlarla, resmi anlatının dışında bırakılanlarla – ilgilenmeye başlamıştır. Artıklar, bir ekonomik kavram olmanın ötesinde, görünmez kılınan insanları, hikayeleri, deneyimleri temsil eder.

"Bir noktada, sınırları belgelemiyorduk artık – sınırlar bizi geçti. Filme alınan görüntü ile yaşanan deneyim arasındaki uçurum, asıl malzeme oldu. Çalıştığımız şeye dönüştük."

Belgeleme, dünya yapma eylemine katılır. Silinen aktörleri görünür kılar. Ama belgelemenin kendisi de bir sınır çizer – kameranın bu tarafı ile öte tarafı arasında. Kim konuşur? Kim dinler? Kimin yararına? Bu sorular, tanıklığın hem gücünü hem de etik sorumluluğunu oluşturur.

"Artanlar" kavramı, ekonomik bir terimden çok daha fazlasıdır burada. Resmi anlatının dışında bırakılan her deneyim, her hikaye, her insandır. Toplama eylemi – arşivleme, yeniden dağıtma – yazarlık iddiası taşımadan yapılan bir pratiktir. Toplayıcılık, sahiplenme değil, aktarma eylemidir. Ve bu aktarma, kendi başına bir sınır ihlalidir: neyin değerli sayıldığının sınırını, neyin haber olduğunun sınırını, kimin söz hakkı olduğunun sınırını zorlar.

TERS DÖNEN HARİTALAR

Bir sanatçı, dünya haritasını ters çevirmenin etkisinden söz eder. Afrika yukarıda, Avrupa aşağıda. Aynı coğrafya – farklı sınırlar sistemi tepkisi. Bu görsel tersine çevirme, normalleştirilmiş bölünmemizin ne kadar yapay olduğunu açığa çıkarır.

"Beyaz tüyler girişte – yumuşaklık, bakım, başlangıç. Siyah tüyler çıkışta – yoğunluk, son. Ziyaretçiler tüylerin arasından yıldızlara doğru ilerledi. Kozmik perspektif, sınırları absürt kılıyordu."

Sanatsal pratik, kavramların illüstrasyonu değildir. Başka yöntemlerle ulaşılamayan bilginin üretim biçimidir. Ters çevrilmiş haritalar, tüy enstalasyonları, nefes kayıtları – bunlar estetik tercihler değil, epistemolojik müdahalelerdir.

Mülteci ailesinden gelen bir sanatçı için sınır, soyut bir kavram hiç olmamıştır. İzmir'de büyümüş ama hiçbir zaman tam olarak "oralı" olmamıştır. Ailede taşınan yerinden edilme deneyimi, sınırın bedensel boyutunu sürekli hatırlatır. "Strange Fruit" adlı işinde – Billie Holiday'in şarkısından alıntılanan isim – dünyayı ters çevirir. Güney yarım küre yukarıda, kuzey aşağıda. Aynı gezegendir ama bakış açısı değiştiğinde sınır sistemi

şoka girer. Normalleştirilmiş hiyerarşimiz, Mercator projeksiyonunun kültürel seçiminden başka bir şey değildir.

Farklı düşünme biçimlerinin sınırında çalışmak: yürümek, nefes almak, toplamak-tanıklık etmek, ters çevirmek. Hepsi aynı soruyu sorar: Sınırlar kaydığında nasıl farklı biliriz?

GÜVENLİK BARAJI DENİLEN ŞEY

Kuzey Ormanları savunma hattında yürüyen biri, taş ocaklarının izini sürerek şehrin sınırlarını takip eder. Ne kadar çok taş çıkarılırsa, sınır o kadar uzağa kayar. Hepimiz o çıkarım çizgisini hareket ettirmenin suç ortağıyız.

"Şırnak-Hakkari sınırında on bir baraj inşa edilmiştir – sıfır su yönetimi işlevi olan barajlar. Tamamen askeri. "Güvenlik barajı" kavramı dünya literatüründe yoktur. Biz kazara icat ettik."

Su, sınır tanımaz ama sınır suyu tanımlar. Barajlar suyun akışını değiştirirken, o bölgede yaşayan her canlının yaşam koşullarını da yeniden belirler. Ekolojik sınırlar, politik sınırlardan önce gelir ve onları yapılandırır. Suyu, jeolojiyi, ekolojiyi politik sınırlardan ayıramazsınız – sınırlar ekosistemleri yeniden biçimlendirir. Bir su laboratuvarı projesi, farklı bölgelere seyahat ederek yerel aktörleri – çiftçileri, mühendisleri, aktivistleri, araştırmacıları – su meseleleri etrafında bir araya getirir. Kolaylaştırıcılık rolü önemlidir: uzman olmak değil, farklı insanların ortak su sorunları hakkında birlikte düşünmesi için alan yaratmak.

Yürüyüş rotası, bir izleme aracına dönüşür. Katılımcıların fotoğrafları, kentsel dönüşümün kolektif belgesi olur. Uzman planlamasına karşı katılımcı yürüyüş – bilgi üretiminin demokratikleşmesi.

Ama su yalnızca İstanbul'un sorunu değildir. Çevre adaleti haritalaması yapan bir başka ses, küresel bir ağdan söz eder: Hindistan, Latin Amerika, Afrika, Balkanlar. Hangi topluluklar ekonomik büyümenin ekolojik yükünü taşıyor? Kaynaklar kime ait? Kim kâr ediyor, kim acı çekiyor? Haritalar kendileri diyalog yaratır – aktivistler veri girer, kendi mücadelelerini küresel bir örüntünün parçası olarak yeniden çerçeveler. Bu çalışma bilinçli olarak Kuzey'den Güney'e ve Güney'den Güney'e yönelir – Kuzey'in kategorilerini dayatan çıkarmacı bir araştırma değildir. Araştırmacılar toplulukları incelemeyi; zaten örgütlenmekte olan toplulukların kendi analizlerini dile getirmesine yardımcı olur. Bilgi üretimi, akademik çıkarmacılıktan hareket-merkezli bir pratiğe kayar.

YILDIZ TOZU OLARAK KONUMLANMAK

Mardin'e taşınan biri, çekirge hikayesiyle başlar anlatısına. Şamanik gelenekte çekirgenin sıçrayışı yaşam değişikliğine işaret eder – iyi ya da kötü, belirsiz. Dört yıl kalır. Sıçrayış hâlâ hareket ettirir.

"Doçentlik sınavında soruldu: 'Kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz?' En dürüst yanıt çıktı: 'Kendimi yıldız tozu olarak konumlandırıyorum.' Pratiğim sabit konumlanmayı reddediyor, dağılmış ve temel düzeyde kalıyor."

Bu dağılımlık, bir kaçış değil, bir etik duruştur. Kolektif yas ile yası yaşamak arasındaki farkı araştırır – farklı diller, farklı bağlamlar, farklı halklar. Kelimelerin yetersiz kaldığı yerde, travma yaşamış insanların nefes seslerini toplamaya başlar. Ama başkalarının nefes kayıtlarını kullanmak başlangıçta etik değildir. Çözüm: önce kendi kayıplarını bir psikologla konuşurken kendi nefesini kaydetmek. Ancak o zaman başkalarının

sesleriyle çalışma yetkisi doğar. Tehlike, rahatsızlık, sınır aşımı – büyüme için zorunludur. Çocukluk dalışları, travma yoluyla nefes çalışması, tanımadık yerlerde yaşamayı öğrenme, sanat/yaşam/bilgi arasındaki bölünmeyi reddetme – hepsi aynı hareketin parçalarıdır.

Gezi sonrası özel okuldan ayrılıp Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Fakültesi kurmaya giden bu kişi, İstanbul'dan kopmanın korkusunu balık metaforuyla anlatır – sudan çıkan balık. Ama Uganda'da, Ruanda'da, süspansiyonsuz bir otobüsün arkasında, zemini doğrudan hissederken, travma sonrası iyileşmeye tanıklık ederken en çok "evde" hissederek. Bu "rahatsızlık," güvenlik temelli aidiyetten daha otantiktir.

Şifreli haritalar yapar ama asla tamamlamaz – konvansiyonel haritalar koordinat gösterirken, onun haritaları bir yerin kendini bakış yoluyla, bedensel dikkatle nasıl açığa çıkardığını gösterir. Eskişehir-Yenişehir sınırında büyük bir kaya yüzeyini sekiz saat boyunca çizer, tepede Erdoğan'ın konuşması çalarken. Çizim bir harita olur: her noktanın hangi yöne baktığı, her yönde neyin görüldüğü – elektrik hatları, eski Ermeni mezarlığı, kimilerine açık kimilerine kapalı kale. Kalemle fazla bastırmak kağıtta delik açar – dikkatin nasıl zarar verebileceğinin fiziksel metaforu.

TESPİT Mİ, ONARIM MI?

Toplantının en çarpıcı sorusu budur: Yalnızca belgeleme mi yapıyoruz, yoksa bir onarım mümkün mü? Belki yalnızca kendini onarma mümkündür – ama kolektif bir kendini onarma, evrimsel bir sıçrayış gerektirir. Belgeleme edilgen değildir – silinen aktörleri görünür kılar, dünya yapma eylemine katılır, kaydettiklerini dönüştürme riskini taşır. Ama belgelemenin ötesine geçmek, dünyayı yeniden yapmaya doğru ilerlemek – bunun neye benzediği henüz net değildir. Soru açık kalır, ve belki de açık kalması gerekir.

"Hayvanlar sınır tanımaz – su duvarların altından akar. Eğer ekolojiyi sınırlarla yeniden yapılandırırız, her şeyi dönüştürürüz."

Serbest tartışmada bir ses, sınır geçişini övmeyi bırakıp sınırın kendisini sorgulamayı önerir. Sınır geçişi anlatıları, sınırı yeniden meşrulaştırır. Asıl mesele, sınırdan önce ortak olanı hatırlamaktır – suyu, toprağı, pratikleri. Bu tarihsel hafıza çalışması, sınırların doğallığını sarsar.

Bir başka ses, toplumsal cinsiyetin sınır olarak işleyişinden söz eder. Bacak kıllarını almayı bırakan bir model, tecavüz tehditleri alır. Belirli sınırları aştığınızda, o sınırı koruyan iktidarla karşılaşsınız. İktidar, sizin "okunabilir" kalmanızı, mevcut kategoriler içinde anlaşılır olmanızı ister. Bedenler sınır işaretçisi olur; uyumu reddetmek, kategorize edilmeyi reddetme eylemidir.

Bu toplantıda bir araya gelen sesler, farklı disiplinlerden gelseler de ortak bir soruya yakınsarlar: Sınırları, onları doğallaştırmadan nasıl anlayabiliriz? Sınır geçişini romantize etmeden, sınırsızlığı idealize etmeden, sınırın hem koruduğu hem kısıtladığı gerçeğini kabul ederek. Bazı sınırlar bizi korur, bazıları düşünmemizi sağlar, bazıları haksız biçimde kısıtlar. Dayatılan sınırlar ile seçilen sınırlar arasındaki ayrım önemlidir. Araştırmacı, anlamak için analitik sınırlar çizer – ama bu analitik sınırları yaşanan sınırlarla karıştırmaz. Hangisinin hangisi olduğunu ayırt etmek, süregiden bir pratiktir.

"Yalnız hissediyordum. Bu toplantı yalnızlığı kırıyor ve farklı disiplinlerde paralel işlerin yapıldığını gösteriyor. Bunu tek başımıza yapmak zorunda değiliz."

Bir ses, işbirliği arzusundan söz eder: dağınık biçimde topladıklarını, başkalarının farklı biçimlerde topladıklarıyla birleştirme, bu koleksiyonları birlikte dönüştürme heyecanı. Bir diğeri, su ve barajlar üzerinden devlet iktidarının nasıl işlediğine dair diyalog kurmak ister. Bir başkası, içselleştirilmiş sınırların neyi mümkün gördüğümüzü nasıl şekillendirdiğini sorar. Her ses, kendi pratiğini bir teklif olarak sunar – cevap olarak değil, ortak düşünmeye davet olarak.

Sınırlar toplantısının enerjisi, üretken bir muğlaklık enerjisidir – soruları çözmeye değil derinleştirmeye, reçete yazmaya değil merakla kalmaya yönelik. Katılımcılar, görünüşte birbirinden uzak alanlarda benzer sorular soran başkalarını bulmanın rahatlığını dile getirir. Hiçbir disiplin tek başına yeterli değildir. Sınırları anlamak, bedensel, sanatsal, aktivist, akademik ve duygulanımsal modları aynı anda gerektirir.

İşin altında yatan etik bağlılık açıktır: Sınırlar boyunca görünür kılmak, tanıklık etmek ve dayanışma pratiği sürdürmek – kendi belgeleme pratiklerimizin, anlamaya çalıştığımız sınırları nasıl yeniden yazabileceğine dikkat ederek.